

Критика і бібліографія.

XIII. Звідки взяла ся назва Бойки?

I. На сю тему вивязала ся недавно полеміка між двома галицько-руськими філологами, Ів. Верхратським і Ом. Партицьким (гляди фейлетони „Дѣла“, чч. 255, 256, 263, 264 з 1894 р.).

Почин дав Верхратський, котрий в студії, напечатаній наперед в Ягічевім „Archiv für slavische Philologie“ а відтак переведеній в „Дѣла“, поставив нову, самостійну гіпотезу що до походження назви „Бойко“. Він уважає те слово за чисто-руське і виводить его від партикули „бойе“, котра по его думці є характерним признаком бойківського діалекту. Назву тую надали Бойкам сусіди через передразнюване їх бесіди, так само, як Лемків прозвали тим іменем через передразнюване їх характерної партикули „лем“. Против Верхр. виступив Партицький, котрий боронить гіпотези Шафарика-Добровського і твердить, що назва „Бойки“ є кельтицького походження і є тільки зміненою назвою старинних Бойів (Boi). Крім тих двох гіпотез є ще третя, Вагілевича-Петрушевича, після котрої слово „Бойко“ є утворене від прикметника „бойкий“ = відважний, хоробрий.

Я далекий від того, щобн запускати ся в критику тих гіпотез або в яку небудь полеміку в сего поводу; я тільки хочу подати до публичної відомости кілька фактичних подробиць, котрі вяжуть ся в тою справою і можуть в части причинити ся до улешнення розв'язки поставленого в заголовку питання.

Оба учені, проф. Верхратський і проф. Партицький згідно константують, що назва Бойко уважає ся у нас згідною, образливою; проф. Партицький підносить яко річ загально звістну, що Гуцули відносять ся до Бойків з погордою і ненавистю та що між тими двома гірськими племенами існує родова ненависть, витворена вже в давніх часах історичними відносинами. Отже в тій справі удало ся мені записати в селі Сенечолі *) долиньського повіту, кілька інтересних співанок — коломиїнок, котрі в повні потверджують повисші спостереження обох наших учених. Ось текст тих співанок:

- 1) Ой Гуцули Гуцулоньки, де-сьте Бойка діли,
Ци-сьте его іспекли, ци сирого зїли?
- Ой ми Бойка не пекли ни сирого йїли,
Пішов Бойко в полонину, там го вовци зїли.

*) С. Сенечіл лежить в глибоких горах, на угорській границі, над жерелами річки Мізунки, допливу Свічі.

2) Умер Бойко на холяру, Бойкови дзвовили,
Як ся Бойкэ схопит з лави ледви го йїмили.

3) Тїкав Бойко з Коломиї, тай впав у помїї,
Мусїли го ратувати дївки чорнобрїві.

В першій співанці схарактеризована коротко але досадно ненависть Гуцулів до Бойків, у другій зелїзне здоровлє і живучість, а в третій неповоротність і нехарність Бойків. Інтересна річ, що ті намішливо-сатиричні коломийки співають ся самими-ж Бойками, або точнїйше сказавши, Рерховинцями, котрих звичайно називають Бойками; бо самі Бойки ніколи не називають себе тою назвою і уважають єї зневагою для себе. Самі Бойки зовуть себе найрадше і найзвичайнїше по-просту „людьми“, часто також „руською вірою“ або Русинами. Себе, Русинів, уважають Бойки за щось висшого і лїпшого від інших народностей, з котрих люблять насмівати ся в ріжних приказках (анекдотах) і приповідках. Видко се також і з слїдуочної коломийки, записаної мною в. с. Сенечолї:

Породила вівця Нїмця а Жида кобила,
А Русина молодого дївка чорнобрїва

Хотяї отже Бойки називають себе також Русинами, то назві „Русин“ надають вони ще спеціальне значїне, для відрїжнення мешканців підгірї і низин від мешканців гір. Після йїх думки не вони самі, але мешканці „долів“ суть „справедливими Русинами“*). Тих „справедливих Русинів“ прозивають вони також насмішливо „борщівниками“, себ-то людьми, що живляєсь ся переважно борщем.

Того, щоби Бойки відносили ся з ненавистю до Гуцулів, я не міг до тепер ніде зауважити, так що ненависть і погорда Гуцулів для Бойків була би одностороння. Натомїсьць доволї неприязно відносять ся Бойки до Угорських Русинів котрих прозивають Гарїбами, Блахами (се бто Влахами, Волохами — від йїх волоського, широкого крою одяжі) або також Гуняниками (від того, що одївають ся в волохатї, вовня і гуні). Самїж Угорські Русини зовуть себе Руснаками; галицьких Русинів прозивають Поляками а Галичину Польшою.

Через те, що проф. Верхратський виводить назву „Бойки“ від частини „бойе“, уживаної Бойками, частиця тота набирає більшої ваги і стоїть того, щоби над нею ближше застановити ся. Хотяї менї гіпотеза Верхратського видає ся дуже імовірною і єго аргументація бїльше переконучою, між непевні виводи проф. Партицького, все-ж таки мушу проф. Верхратському зробити два тяжкі, по мойїй думці, закиди. Поперше проф. Берхр замало застановляє ся над частицею „бойе“, а по друге,

*) Николай Усегінович в примїтках до своєї повісти „Страстний Четвер“ зазначає, що Бойки назвою „Русь“ означують околиці Галича.

те що о тій частинці довідуємося з его студії, не зовсім точно і вірно, а преці на тій частинці спочиває майже цілий тягар гіпотези! Я хочу отже подати деякі спростованя до того, що проф. Верхр. о партикулі „бойе“ говорить. Перейду цілу річ по пунктам.

1) Передовсім частиця, про котру іде річ, виголошує ся трохи не так, як би виходило з транскрипції Верхратського: проф. Верхр. пише всюди „бойе“, отже через одну йоту, коли між тим в усіх знаних мені бойківських селах (азнаю їх много, а між ними суть і такі, в котрих був і проф. Верхр. для студій діалектологічних) все і всюди в виголошуваню того словечка чути дуже виразно подвійну йоту, так що те слівце треба писати „бойе“, а латинським альфабетом „bojje“. І справді і у Желехівського (Словар, I, ст. 37.) і у Огоновського Ом. (Studien auf dem Gebiete der ruthen. Sprache, ст. 160.) стоїть написано „бойе“, „bojje“ а не „бойе“. Стілько що до звукового (фонетичного) боку того слівця. Тепер перейдім до его значія. Верхр. уважає те слівце за „Bejahungspartikel“ і переводить: бойе = ja, jawohl. Огоновський знов, а за ним Желехівський переводять: бойе, = wirklich bei Gott! (Ioco cit.) і уважають те слівце за „interjectio“ (чувствительник). Після моїх спостережень оба ті толкованя не зовсім точні і вірні.

Слівце „бойе“ уживають Бойки в кількох споріднених між собою значіянь. В головнім значію слівце „бойе“ = справді, по правді, на правду; wirklich, wahrlich, in der That, отже щось більше, ніж проста Bejahungspartikel, як думає Верхр., бо для простого потакуваня уживають Бойки частиць: „ая, айно, айноя“, однак в другого боку „бойе“ значить щось менче як „бігме“, бойківське „бігме“ = bei Gott, ja so mir Gott! і не є зовсім формулкою присяги, як думає Огоновський. На всякий спосіб не є се interjectio, як поясняють Желехівський та Огоновський, а тільки adverbium. Приміри, взяті з уст народа: „Тото вже бойе злодій!“ = се вже справді великий злодій. „Чи правда тото, що бив тя Максим? — Ай бойе, мало мя житя не збавив“.

В другім значію уживає ся у Бойків слівце „бойе“ jako частиця питайна (adverbium interrogativum): „бойе?“ = чи справді? чи на правду? не вже? wirklich? in der That? Примір: „Бойе дав ти жуковину?“ = Чи справді дав тоді перстін?

Наконець слівце „бойе“ уживає ся також jako частиця пригадочна (Erinnerungspartikel) на означенє, що бесідуючий щось сооі пригадав: „бойе!“ „ага — бойе“, „а-бойе“ = ага правда! правда — правда! німецьке: ah ja! ah so! Примір: „А бойе, ци-сь взяв сокиру?“ „Казала, бойе, Олена, би-сь купив її заплітки“ = Ага правда, казала же Олена і т. д.

Хочу ще сказати два слова про етімологічну конструкцію того слівця. По мойій думці вона є дуже проста: слівце „бойе“ є конгломератом трьох слів: бойе = бо і є = бо + и + есть — отже „буквальний перевід“ того слівця значить: так бо і есть, denn es ist

wahrlich so. Конструкція Огоновського, після котрої слівце „бойє“ утворилося через стягнене і скорочене слів: „Богу ей! = ей Богу, є натягнена і фальшива і довела его до фальшивого заключеня, що „бойє“ значить! „wirklich bei Gott“.

14/XII. 1894 р.

Володимир Охримович.

II. До повисших уваг д. Охримовича позволю собі додати ще кілька слів, котрі можуть послужити дальшим матеріалом для перевірки порушених тут питань.

Поперед усього позволю собі заквестіювати спостережене, немов би Гуцули відносили ся до Бойків з погордою. Знаючи з особистих вандрівок досить добре Бойківщину, а по троха також західний окраєць Гуцульщини, т. є. власне той, де Гуцули стикають ся з Бойками, могу сказати, що ані у Бойків до Гуцулів, ані у Гуцулів до Бойків якоїсь спеціальної погорди я не замітив. Міні здає ся, що наші вчені піднесли се спостережене троха необережно. Не між Бойками і Гуцулами панує взаємна нехоть і відраза; вона властива є жителям Підгір'я і Доли до гірняків — зарівно Бойків як і Гуцулів.

У однім із дальших н-рів Житя і Слова я подам збірку пісень і оповідань о Гуцулах, записаних мною на Покутю а висміваючих найріжнійші прикмети Гуцулів. На Підгір'ю, а не між Гуцулами повстали й пісні та оповідання сатиричні про Бойків, в тім числі й ті, котрі приводить д. Охримович і котрі звісні вже були зі збірки Головацкого (гл. его передмову, Нар. п'єсни I, 717—722). Пісні єі звісні на всім Підгір'ю, а приведена д. Охримовичем під ч. 2 — прямо вандруюча, бо стрічає ся нпр. між Краковяками в такій формі:

Umar Maciek, umar i lezy na desze,
Gdyby mu zagrali, podskoczył by jesse.

Ся співанка є немов би відгомін широко розповсюдженої по світі а також і у нас пісні про живого мерця (гл. про неї Н. Сумцовъ, П'єсни о живомъ мертвецѣ, Кіевская Старина 1894, т. XLIV стор. 440—458). Пісня ч. 3 тільки случайно удекорована Бойком; в Нагуевичах єі співають так:

Ој ішов ја с Коломијі тај впау у поміжі,
Та не дали загинути дівки чорнобриві.

Очевидно, що крім невинного юмору ніякої сатири тут нема. На-смійливі пісні і оповідання про Бойків наведу в дальших книжках „Житя і Слова“ в рубриці „Із уст народа“. Тут додаю ще, що не всі пісні про Бойків подіковані погордою Підгір'ян до тих сусідів; звісна в Устіяновича співанка:

Ој піду ја меже гори там де жијут Бојки,
Де музика дрібно граје, скачут по леґојки. —
вказує їх як веселий, танечний народ.

Пісня ж, на котру д. Охримович покликаєть ся як на доказ ненависти між Гуцулами і Бойками, вже на перший погляд являє ся витвором не-гуцульським (автор чи співак обертає ся до Гуцулів у другій особі), але власне підгірським і є йідкою інсинуацією зверненою зарівно против Бойків як і против Гуцулів.

Як собі вяснити оту нелюбов між Підгіряними і Бойками (а також Гуцулами, Лемками)? Я думаю, що вяснене історичне, немов то ся нелюбов є відгомном іншого походження Бойків, досить проблематичне. Не ходячи далеко за примірами вкажу на таку ж нелюбов між польськими „гуралами“ і долинанами; на тій нелюбві основана перша популярна польська людова оперета: Krakowiacy і Górale. Аналогічних примірів по всім світі можна найти дуже багато. Міні здаєть ся, що найпростійше вяснене лежить в ріжниці способу життя і ступня цивілізації.

Гірняки у нас як і де інде з давна провадили жите більше скотарське ніж рільниче, заховали до наших днів багато таких архаїзмів в мові, одежі, способі життя, формах сім'ї, звичаях і віруваннях, приладах господарських і т. і., котрі на долах давно пережили ся і попали в забуте. Наведу тут тільки деякі, більше звісні річи, як викручуване живого огню, замилуване до бронзових оздоб і прастарі форми металюргії у Гуцулів, свобідне пожитє родинне і низький ступінь половой моральности у них же, що їм у Покутян головно з'єднало назву „погана Гуцулія“. У Бойків також є чимало таких культурних пережитків, котрі разять Підгірянину. як нпр. курні, чорні та нехарні хати, чорні, в маслі варені сорочки. жите великими сімями (задругами) в спільній хаті, відмінний від підгірського одяг, довге на плечі спадаюче, іноді заплітане в коси або завязуване вузлами волосє і т. і. Дуже вірно замітив Тайлор (Anfänge der Cultur), що між племенами а навіть частинами одного племени, котрі ріжнять ся між собою ступнем культури, повстає звичайно така нелюбов, при чім племя, котре поступило далі в культурі, приписує запізненому, темнійшому між іншим також таємну, магичну та чародійську силу. Що наші Підгіряне приписують власне таку силу Бойкам і Гуцулам, опираючи ся впрочім на тім, що в горах задержало ся доси далеко більше віри в таку темну силу ніж на долах, — се діло досить звісне і буде ще більше стверджене матеріалами, котрі ми є часом опублікуємо в Ж. і Сл.

Виходило би з того, що нелюбов Підгірян до Бойків може не мати нічого спільного з назвою „Бойки“, що згідний відтінок міг перейти з людей на назву, котра первісно могла не мати такого відтінка. А в такім разі гіпотеза Партицького про кельтське походженє сеї назви (се ще не значить, що й самих мешканців наших гір) вида-лась би міні більше правдоподібною, ніж вивід д. Верхратського. Коли справді є сліди, що Кельти-Бойї були в наших горах, то їй назва могла лишити ся в пам'яті людю, хоча самі Бойї й потонули в хвлях історії. Пізнійші поселенці, що засіли сю землю, не називали себе Бо-

ями, але Підгіряне, давніші сусіди Бойів, називали їх імям своїх же братів-Русинів, що засіли в горах. Таким способом вияснилось би те дивне явище, що Підгіряне називають гірняків Бойками, а ті й чути не хочуть про сю назву.

Що до філологічної гіпотези д. Верхратського, то він тільки в 278 ч. „Дѣла“ висловив єї докладно і до тих его виводів я хочу додати пару слів. Д. Верхр. відкидає вивід частинці „бойе“ (боје) з бо-і-е, але виводить єї з бо + пня містоїменного е (того самого, що лежить в основі еге = е + е) аналогічно до того, як з бо + а утворилося боя, а з ба + а повстало бай. Д. Верхр. додає, що частинцю бойе стрічав також в формі бойе в значіню = ја, richtig! (бойе, маюче купити соли!), але форму з одною йотою і з наголосом на о вважає одиноко правильною, котра тільки при помочи тзв. людвої етімології була приведена в звязок з бо-і-е, з котрим на ділі не має нічого спільного.

Сей вивід видаєсь міні зарівно бистроумним, як і вірним. Що ж до аналогій приведених д. Верх., то частинці боя міні не лучалось ніде чути, що ж до частинці бай, то єї уживають в Нагуєвичах, але тільки як контракцію з уживаного також ба-ая. Частинця ая уживає ся також сама (єз ба, але коли єї поставимо в звязок з гупулським а-јік (а-як) і з підгірським а-як-же, то хто знає, чи не близшою буде етімологія єї з а-як? Пок. Огоновський виводив єї з а-і-а, а-ј-а.

Що до частинці ббје, ббје, бојје, то я чув єї зарівно в горах (Долин пов. долиньського, Климець пов. стрийського, Урич тогож пов., Смільна пов. самбірського) як і на Підгір'ю. В Нагуєвичах (пов. дрогобицького) уживаєть ся форма ббје (найчастійше в звороті: та бо й ббє = ganz richtig! ja freilich!). Цікає те, що частинці сеї уживають в значній частині Підгір'я (пов. самбірського, дрогобицького, стрийського), а не уживають в значній частині властивої Бойківщини. Немає єї в східно-полудневій Бойківщині сумежній з Гуцулами. О. Небиловець з Перегинська (пограниччє калузького пов.), що живе там уже кільканадцять літ, запевняв мене, що там того слова не чув ніколи. Так само не чув я єго в пов. турецьким і на пограниччю лиського, т. є. власне там, де після думки д. Верхратського мала первісно повстати назва Бойків.

Звісно, те, що я або хтось другий не чув сего слова, ще не можна вважати повним доказом; може хто небудь інший і чув єго. Та поки що я позволяю собі ставити скромний знак запитання що до географічного розширення частинці бое. Сей бік питання може тут бути рішаючий, бо коли б показало ся, що частинця бое уживає ся не у всіх Бойків, а надто ще у значній частині Підгір'янї Доля, то правдоподібність гіпотези д. Верхр. значно б ослабла.

Не потребує, здаєть ся, й додавати, що ся головна гіпотеза (походженє назви Бойко від боје) не є нерозривно звязана з другою, додатковою гіпотезою д. Верхр., що прозивка „Бойки“ повстала „на межовині, там де стикають ся Бойки з Лемками“. Міні здаєть ся, що ся

друга гіпотеза д. Верх. не удержить ся, а то головню тому, що власне такої межовини між Бойками і Лемками зовсім нема. Завважив се вже пок. проф. Копервицький, обїздячи наші гори, що о кілька між Бойками і Гуцулами видно різкий контраст і в мові і в одежі і в способі будованя хат, о стілько між Лемками і Бойками такого контрасту нема, так що понад усім горішним Сяном, від Сянока аж до Дидьови бачимо ненастанні повільні переходи і відтінки від Лемків до Бойків — і в одежі і в способі будованя хат і в діалекті. Міні доводилось жити пару разів по кілька неділь в Дидьові (крайний захід турецького пов., тоді ще село се належало до лїського пов.), але ані частини боє, ані якогось особливого передразнюваня Лемків я там не чув. Подаю ті свої спостереженя в усякою резервою; було б пожадане, щоб д. Верхратський не ограничив ся на висказаню і дотеперішнім мотивованю своєї гіпотези, але доповнив те мотивоване в зазначенім тут напрямі. Кождий новий матеріал поданий в тім згляді розширить наше знане рідної мови, поглибить пізнане рідного народа.

Ів. Франко.

XIV. Дві школи в фольклористиці.

(По поводу сегого тому „Wisły“)

Подавши в попереднім річнику Ж. і Ст. (I, 150—169) перегляд змісту перших шести томів „Wisły“, подаємо тепер огляд сегого тому, що вийшов в р. 1894. Метод редакційний в сьому томі такий самий як і в попередніх: в кождім зошиті (титул називає чомусь *Wisły* письмом місячним, коли вона є чвертьрічником!) іде ряд статей наукових і матеріалів, потім ряд тзв. „poszukiwań“, т. е. запитань і відповідей на певні спеціальні теми, а в кінці відділ бібліографії та хроніки. Із статей оригінальних, поміщених в т. VII. найважніші і найобширніші є: д-ра Бігеляйзена „Ze studjów nad pieśniami i obrzędami weselnymi“, Вол. Бугеля „Pro ludowe „Balladyny“, studjum folklorystyczne“, Л. Кшивіцького „Rola zwierząt w pojęciu pierwotnej umyślowości“ і К. Матиаса „Nasze sioło, studjum etnograficzne“.

Статя д-ра Г. Бігеляйзена „Ze studjów nad pieśniami i obrzędami weselnymi“, се тільки один уривок обширної праці сего ученого про обряди весільні. Тут показано сліди тзв. рабівницького подружя (Raub-ehe) в піснях і обрядах найріжніших народів, починаючи від малоруського і польського. Метод автора показав ся нам досить поверховим; обрядів весільних в ріжних місцевостях і у ріжних народів він не роздвляє як органічну цілість, але вихаує з них тільки ті моменти і подробиці, що підходять до єго з гори заложеного плану. А плян сей — показати, що в піснях і обрядах весільних проявляє ся однотайність духа людського у всіх частях і племенах, — мотивованій теоретично дуже слабо. „Коли в кількох місцевостях находимо звичай зароджений самостійно, то се є свідoctво однородної вдачі людського ду-